

Den vanskelige høfl

Du har sikkert lagt merke til at omgangstonen mellom folk i ulike land er vidt forskjellig. Men hvordan har det blitt slik?

OTTO VON MÜNCHOW

Norsk frilans-journalist og -fotograf, delvis bosatt i Bergen og delvis i Seattle, USA

– **Howdy, you're** not from here.

Nei, ingen tvil om det. Vi er fremmede og skiller oss klart ut fra barens øvrige klientell. Det er noe truende over mannen som kommer bort til oss, min kollega og meg på gjennomreise gjennom Arizona. Som det er noe truende ved alle i det digre lokalet.

Lokalet er slitt og shabby. De som har funnet veien hertil, passer inn. De virker like slitne. Har levd hardt. Det er som vi har snublet inn en klisje fra en western-film. Store, røslige menn. Uflidd og mye skjegg. Kraftige never. Både kvinner og menn som skråler grovkornet og høy-røstet. En brei omgangstone blant folk som har kjent hverandre hele livet.

Og så oss, to litt blåøyde nordmenn. Jeg sier akkurat det. Nesten.

– We are from Norway.

– You must be kidding! My great grandmother came from Norway, svarer kjempen som har kommet bort til oss. Gir meg en kjempeklaps på skuldrene.

Før vi vet ordet av det, sitter vi rundt bordet til Greg og hans venner. Blir span-dert øl på. Blir utspurt om hvordan det er i Norge. Alle vil ha et ord med i laget, spør oss og forteller. Vi blir etter hvert et ganske så lystig lag.

Hendelsen i Kingman, Arizona, skjedde for noen år tilbake. Men helt siden den gang har jeg ofte tenkt på hvordan høflighetsformer og omgangstøner skiller seg enormt fra én kultur til en annen, ja fra subkultur til subkultur.

En tanke som har slått meg etter Kingman, er at måten vi møter fremmede på, handler om å ufarliggjøre seg over hverandre. Slik at vi faktisk tør komme i kontakt med fremmede. Kanskje er det derfor at nordmenn er så tilknapet og holder avstand i møte med fremmede, fordi vi er vokst opp i et så trygt samfunn at vi ikke trenger å vise vennlighet overfor hverandre? Og motsatt; kanskje er det derfor at amerikanere er så overveldende imøtekommende, fordi det amerikanske samfunnet er så mye mer voldelig, og en derfor må vise at en er harmløs i møtet med andre?

De som har forsket på høflighetsnormer, vil ikke nødvendigvis være enige i en slik konklusjon. Atferdsmønsteret som knytter seg til hvordan mennesker i ulike kulturer omgås hverandre, er mer komplekst og sammensatt enn som så. Men at høflighetsnormer er med til å redusere friksjonen i omgangen mellom mennesker, vil mange være enige om.

Men altså, er amerikanere mer høflige enn nordmenn? En undersøkelse gjort av InterNations, et globalt nettverk for mennesker som lever eller arbeider utenlands, kunne indikere at det ikke nødvendigvis

er tilfellet. Når InterNations spurte sine medlemmer om hvilket land som oppleves som mest imøtekommende, havnet både Norge og USA i gruppen av land som ikke var spesielt gjestfrie. Portugal kom på topp, mens USAs nabo, Canada, også nådde høyt opp.

I andre undersøkelser er resultatene annerledes, for ikke å si stikk motsatte. Lonely Planet rangerer for eksempel USA høyt på sine lister over vennlige land. På den andre siden av spekteret har Expedia spurt hotellansatte hva de mener om turister. Der kommer amerikanerne heller ikke spesielt godt ut. Helt på bunn i denne undersøkelsen finner en franskmenn, indere og kinesere.

Når alt kommer til alt, må slike undersøkelser kanskje tas med en klype salt. Førsteamanuensis Kristin Rygg ved Norges Handelshøyskole tror i hvert fall at forskjellene som kommer frem, er overfladiske. Hun vil for eksempel ikke være med på at nordmenn er mer uhøflige enn amerikanere.

Rygg har skrevet flere forskningsartikler på feltet «høflighetsteori». Det er en egen disiplin i språkforskningen. Rygg spesielt har sammenliknet norsk og amerikansk høflighetskultur.

Når nordmenn ikke snakker med side-mannen eller sidekvinnen på bussen eller spør fremmede hvordan det går, så er det ikke fordi vi er uhøflige, som kanskje amerikaneren vil oppfatte det. Det handler om noe som innen høflighetsforskningen kalles negativ og positiv høflighet. For nordmenn er det faktisk mer høflig å la folk være i fred.

– **Det finnes** ikke en felles norm for høflighet. Høflighet har først og fremst med egne forventninger å gjøre. Det er noe som skapes i oppveksten, og det skjer mer eller mindre ubevist, klarlegger Rygg.

– Høflighet er kulturrelt betinget.

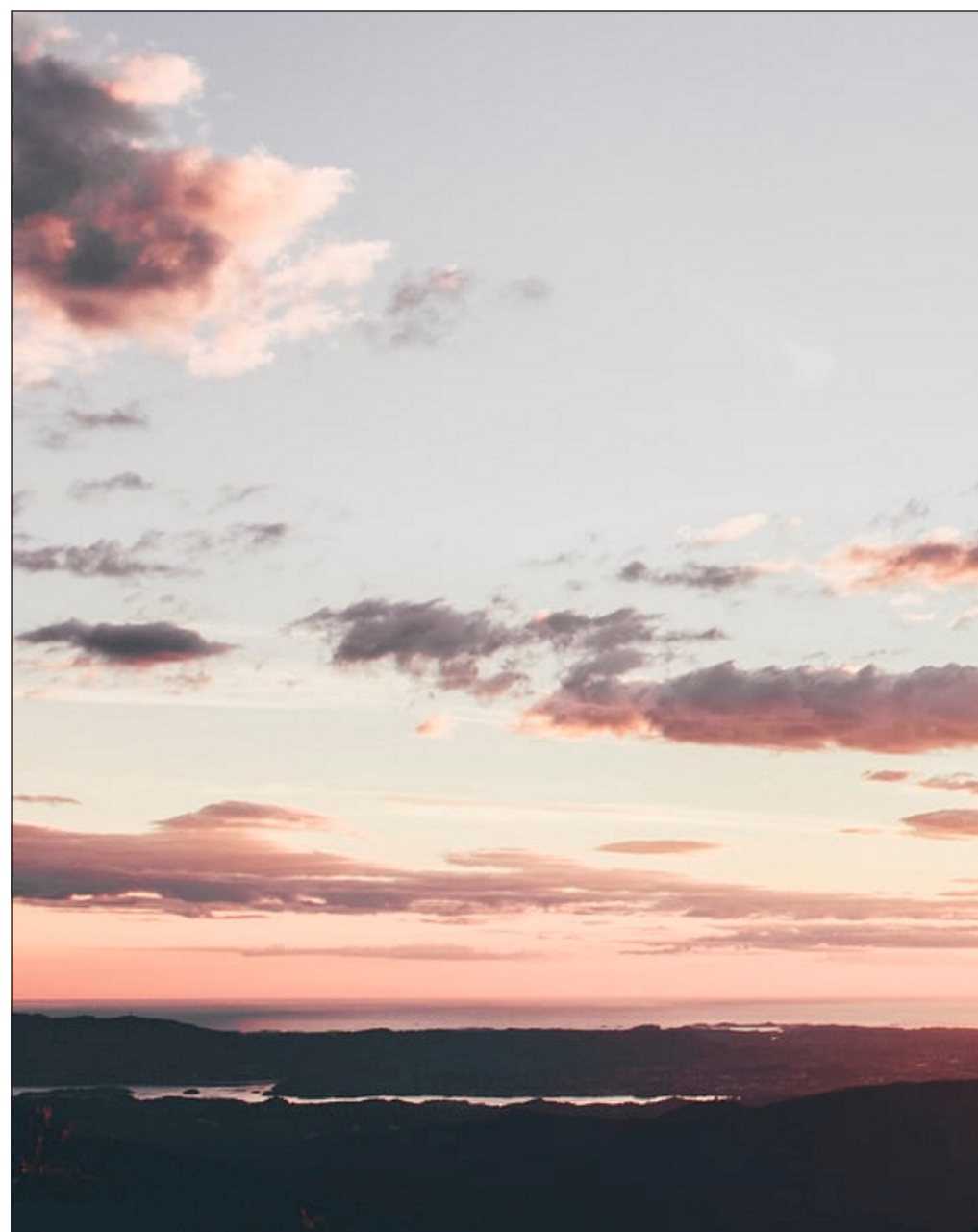
Rygg forklarer at ved positiv høflighet, som den amerikanske væremåten, er det å være imøtekommende det mest høflige. Negativ høflighet betyr at det høfligste er å holde avstand så andre ikke føler seg invadert.

En forskjell mellom Norge og USA er at mens Norge tradisjonelt har vært et lite, homogent land, er USA en smeltedigel av innvandrerkulturer. De har ikke en felles kontekst for høflighet og må derfor være mer direkte.

– I et lite samfunn som Norge kan vi være mer indirekte, bemerker Rygg.

En annen faktor kan ha med at Norge ikke har hatt mye adel og overklasse. Med adelen fulgte etikette. Siden vi har hatt lite adel, har vi heller ikke innarbeidet noen etikette. Rygg mener at det kanskje er derfor vi ikke har så mange verbale høflighetsfraser på norsk.

Ifølge henne er etikette en måte å vise høflighet på. Men hun legger til at i dag er høflighetsbegrepet definert videre. Generelt viser det å være høflig at du er vennlig og ufarlig. Rygg poengterer at folk ikke er mer eller mindre høflige, men

For nordmenn er det faktisk høflig å la folk være i fred, skriver Otto von Münchow.

hvordan høflighet uttrykkes, kan være forskjellig fra land til land. Ja, selv innen korte avstander kan forskjellen være stor.

– Der jeg kommer fra, Øystese i Hardanger, må vi følge med bilene som kjører forbi og passe på å hilse på dem vi kjenner. Men det gjør en ikke i Bergen. Du skal ikke lenger vekk.

Kristin Ryggs konklusjon er at vi ikke kan ta for gitt at andre er som oss selv. Vi kan ikke speile andre i oss selv.

Selv om mange amerikanere kan virke utadvendte, opplever ikke Hans Geelmuyden, konsernsjef i Geelmuyden.Kiese, dem egentlig som overstrømmende vennlige. Han mener det er store geografiske ulikheter. Selv har han bodd ett år i New York, og newyorkere er sjelden overstrømmende imøtekommende.

For Geelmuyden handler forskjellen i høflighetsnormene mellom amerikanere og nordmenn blant annet om tillit mellom mennesker. Dette gjenspeiles blant annet i rettssystemet. Lav tillit mellom individer gjør et samfunn mer rettsavhengig.

Han viser til at både Norge, Danmark og Sverige ligger på topp i alle undersøkelser som går på tillit. For ham er det en av grunnene til at vi i Norge ikke er flinke til å ta imot dem som kommer utenfra. De oppfattes å skape usikkerhet og utfordre tilliten, rett og slett fordi de ikke kan normene. Derfor er det heller ikke lett å innvandre til Norge. Det tar tid å bli inkludert. Vi er rett og slett ikke godt sosialt trent, slik Geelmuyden ser det.

– Jeg pleier å si at fjellfolk og øyfolk er de særeste. Det er nok å se til Norge og Storbritannia. Bare sveitsere er like sære.

Geelmuyden bemerker at det britiske samfunnet er preget av at folk bor tett på hverandre på en liten øy. Det har resultert i at landet har utviklet en avansert høflighetskodeks, noe vi ikke har hatt behov for i Norge.

Han peker videre på at det er mange naturgitte forhold som forklarer hvordan vi forholder oss til hverandre, både natur – hav, fjell, klima – og demografiske faktorer. Som han sier:

– Vi nordmenn sitter heller inne og nyter peiskosen sammen med familien når stormene raser ute.

I Norge har vi et likhetsprinsipp som er preget av resiprositet – altså går begge veier – noe Geelmuyden mener gir en bedre dialog der alle er mer på like fot. Men i større samfunn må dialogen være mer hierarkisk.

– Se på Kina. Hvordan organiserer du en dialog med 1,4 milliarder mennesker? Der er det aksept for sosial kontroll på en måte som ikke ville bli godtatt i lille Norge, sier Geelmuyden.

– Her baseres den sosiale kontrollen på tillit. I USA er det rettsvesenet, og i det gamle Sovjetunionen var det KGB.

Pawel Urbanik, postdoktor ved Senter for flerspråklighet, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, kommer opprinnelig fra Polen. Han har selv følt

høflighetskoden

FOTO: MIKITA KARASIOU/UNSPLASH

hvordan nordmenn kan oppleves som avisende. Samtidig er han enig i at det kanskje enda mer var tilfellet under kommunistæraen i de tidligere Østblokklandene.

Han forteller at folk den gang måtte passe på overfor myndighetene, holde avstand og vise respekt. Men samtidig, når de traff hverandre privat, så kunne de plutselig vise åpenhet og være direkte. Urbanik mener likevel ikke at kommunismen alene kan skyldes for denne væremåten.

– Du må huske på at omgangstonen har dype røtter. Dette var veldig hierarkiske samfunn, og avstand måtte markeres. Samtidig er det et paradoks at i hierarkiske samfunn er privat samhandling preget av åpenhet og spontan oppførsel.

Urbanik er forsiktig med å trekke ensidige konklusjoner. Han peker på at mange høflighetsteorier understreker at det å være høflig nettopp er med på å redusere friksjon mellom mennesker. Til en viss grad kan dette være sant, men ikke helt, tror han.

– Om en viss type kulturspesifikk oppførsel har noe å gjøre med aggressivitet og spredt befolkning, vet jeg ikke. Og det virker ganske spekulativt. Problemet er at man kan komme med ulike tolkninger her.

Han trekker frem norsk atferd. Besøkende fra andre kulturer opplever at nordmenn oppfører seg eller reagerer annerledes enn de forventer. De undrer seg over at nordmenn ikke svarer når en for eksempel går forbi og en sier «hei».

– Dette er noe jeg selv har reagert på.

Det betyr ikke at nordmenn er uhøflige, selv om det kan virke slik på mange, men det handler heller om at vi fortolker på ulike måter.

Urbanik forklarer at høflighetsnormer er en måte å skape identitet og skille seg fra andre grupper på. Høflighetsnormer skaper også forventninger til hvordan andre skal oppføre seg.

De av oss som har reist til vårt naboland i sør, vet at det er deilig å være norsk i Danmark. Danskene er blide og utadvendte. På mange måter har deres høflighetskultur mye til felles med amerikanernes. Men Danmark er jo ikke et voldelig samfunn – for nå å gå tilbake til min tidligere tese. På den annen side er Danmark et veldig tett befolket land, så kanskje dansk høflighetsform likevel bidrar til å redusere intern friksjon.

Samuel Gray motsetter seg en slik tanke. Han viser til sitt hjemland, New Zealand, som i mangt og meget har en høflighetsform som likner det en finner i USA eller Danmark. Der er det normalt og forventet å hilse på folk på gaten, å takke bussjåføren når man går av bussen, og begynne å fortelle livshistorien til sidemannen på bussen eller til damen i butikken.

– Disse samme høflighetsnormene ser vi egentlig i alle engelsktalende land, uansett hvor trygge de er eller hvor tett eller spredt befolket de er.

Gray peker på at både New Zealand, Australia og Canada er like trygge land som Norge, men har mindre eller samme

befolkningstetthet.

I 2005 fullførte Gray en masteroppgave ved Universitetet i Oslo der utgangspunktet var å finne ut hvordan folk fra andre kulturer ser på norsk oppførsel. Han intervjuet rundt 100 utenlandsstudenter som for de flestes vedkommende oppga at nordmenn kan oppleves som kalde.

– Nordmenn skal ikke være til bry. Et unntak er på fjellet, der det er vanlig å si hei til folk en møter.

Siden han først kom til landet i 1996, har Samuel Gray likevel registrert en endring av norsk omgangstone.

– Nå er det for eksempel blitt vanlig å avslutte en e-post eller en utveksling med kassetypen på 7-Eleven med «ha en fin dag, da», i hvert fall i Oslo, og sånne floskler var ikke vanlige for 20 år siden.

– **Hva er** det å være høflig? Det er et mangefasettert spørsmål, konstaterer Ruth Vartvedt Fjeld, professor emeritus ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved Universitetet i Oslo.

– Høflighet kan være en måte å markere avstand på, som bruken av du og De. Skillet kan være en måte å posisjonere seg på, å markere hvor du er i hierarkiet. Ordet «mamma» er for noen intimt, mens «mor» er høflig. Andre bruker bare én av formene, og da indikerer det ingen forskjell i høflighetsnivå.

Når vi ikke lenger skiller mellom høflighet og intimitet, har vi mistet en metode til å markere denne type forskjeller på. Ifølge Vartvedt Fjeld henger det sammen med likhetskulturen i det norske samfunnet. Resultatet er at vi har mistet høflighetsformene i det grammatiske systemet.

– Nå må du være kreativ når du vil markere høflighet, og her er folk forskjellige. De intime gir gjerne hverandre en klem, mens andre synes det er ubehagelig å klemme ukjente. På samme måte bruker noen uten videre intime tiltaleformer, mens andre kvier seg for det og må ty til omskrivninger eller andre knep for å markere litt avstand.

Vartvedt Fjeld understreker at endringer i høflighetsformer ikke betyr at en blir mindre høflig eller viser mindre respekt. Men det medfører endringer i kommunikasjonsmønstret. I Frankrike holder en for eksempel fortsatt på De- og du-formen.

– Ordet «høflig» kommer egentlig av hvordan en skulle oppføre seg ved hoffet og er fra 1700-tallet, da Frankrike var toneangivende.

En kultur som utvikler høflighetsnormer, selv om de i dag bare er høflighetsfraser, har et normsett som skal gjøre det enklere å forholde seg til hverandre, både kjente og ukjente. Å bli trygg på hverandre henger kanskje også sammen med avhengighet. Fra gammelt av var man alltid høflig oppover, noe som var et uttrykk for avhengighet.

– Jeg reagerer veldig på at unge menn bruker albuen for å komme frem på trikken, mens de før reiste seg for eldre. Det føles veldig uhøflig. Kanskje er det fordi de unge i dag ikke er avhengige av de som er eldre, undrer Vartvedt Fjeld.

– Hadde det vært sjefen deres, hadde de nok vært mer høflige. Dette er en negativ konsekvens av norsk likhet.

Vartvedt Fjeld er ikke alene om slike observasjoner. Her forleden på en busstur i rushtiden, kom jeg over en ungdom som satt med føttene på setet og opptok to plasser, mens folk stod tettepakket rundt ham.

Det var ganske uakseptabelt, og jeg skulle til å gi ham beskjed. Men så tenkte jeg på noe Hans Geelmuyden sa til meg:

– Det er bare sure, gamle menn som klager på at ungdommen blir mer uhøflig. Alle andre husker hvor uhøflige de selv var på samme alder.

Sant nok. Det har alltid vært slik at den eldre generasjonen har klaget på de som kommer etter. Men, tenker jeg der jeg står på bussen, samtidig er det slik at det fortsatt finnes dem som er høflige og dem som er uhøflige.

AGENDA PÅ LØRDAG

i samarbeid med agendamagasin.no

AGENDA MAGASIN er et partipolitisk uavhengig nettmagasin for politisk analyse, kommentarer, debatt, bokanmeldelser, intervjuer og reportasjer.